

УДК 343.17(477)(09)

Губар Сергій Володимирович –
кандидат юридичних наук,
здобувач Національної академії
внутрішніх справ

ЗАХОДИ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ РОБОТИ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ УСРР: ДОСВІД СЕРЕДИНИ 1930-х рр.

Визначено заходи, вжиті сталінським керівництвом з метою підвищення якості роботи органів кримінальної юстиції. Встановлено, що завдяки цілісності проведених реформ і системному підходу вдалося досягти очікуваних результатів: створити модель кримінальної юстиції, яка відповідала тогочасним реаліям радянської дійсності.

Ключові слова: органи кримінальної юстиції; якість роботи; централізація; підвищення авторитету закону; фахова підготовка; матеріальний стимул; моральний стимул.

Підвищення ефективності та якості діяльності органів кримінальної юстиції постає пріоритетним напрямом провадження державної політики України. Їх результативна робота є важливою передумовою демократичного розвитку держави, функціонування громадянського суспільства, дотримання прав і свобод людини та громадянина. Розпочатий процес реформування засвідчує наявність певних успіхів на цьому шляху, однак рівень довіри населення до органів кримінальної юстиції залишається недостатнім. Це потребує від науковців, практиків, політиків пошуку нових способів удосконалення їхньої діяльності. На нашу думку, розв'язанню проблеми сприятиме вивчення вітчизняного досвіду державотворення.

Дослідження питання підвищення ефективності діяльності правоохоронних і судових органів розпочалося ще в радянський період. Йому присвячені праці Н. Н. Баранова, Л. Ш. Берекашвілі,

М. Я. Савіна, А. І. Сілаєва. За роки незалежності України воно набуло особливої актуальності. Вагоме теоретичне й практичне значення мають доробки таких дослідників, як О. М. Бандурка, О. К. Безсмертний, К. І. Беляков, І. В. Бойко, І. П. Голосніченко, Д. І. Єрмаков, А. Т. Комзюк, С. О. Кузніченко, О. П. Рябченко, А. А. Сердюк, О. Г. Циганов, О. Н. Ярмиш. Водночас вітчизняний історичний досвід залишається малодослідженим.

Метою статті є висвітлення заходів, ужитих сталінським керівництвом у середині 1930-х рр. задля підвищення якості роботи органів кримінальної юстиції.

Успішне завершення колективізації сільського господарства, здобуте ціною мільйонів людських життів, пограбування власного народу та зневаги до закону і процесуального «спрошенства», дало змогу сталінському керівництву розв'язати нагальні економічні проблеми радянської держави. Набуло актуальності питання політичного зміцнення і розбудови держави, у якій значна роль належала органам кримінальної та політичної юстиції. Передусім було вжито низку організаційно-правових заходів, що мали на меті посилення контролю за їх діяльністю, зокрема шляхом централізації управління.

Відповідно до постанови Центрального Виконавчого Комітету (ЦВК) і Ради Народних Комісарів (РНК) СРСР від 15 грудня 1930 р., було ліквідовано народні комісаріати внутрішніх справ союзних та автономних республік, а отже, Народний комісаріат внутрішніх справ (НКВС) УСРР. У документі цей крок було аргументовано тим, що «на новому етапі в умовах соціалістичної реконструкції народного господарства СРСР народні комісаріати внутрішніх справ, що об'єднують керівництво різними, організаційно не пов'язаними галузями управління та народного господарства – комунальною справою, міліцією, кримінальним розшуком, місцями ув'язнення – стали зайвими ланками радянського апарату» [1]. Частину функцій НКВС УСРР було передано створеному при Раднаркомі УСРР Головному управлінню міліції та кримінального розшуку.

Того самого року для «зміцнення органів робітничо-селянської міліції та кримінального розшуку, забезпечення міцного й єдиного керівництва їх діяльністю» та на виконання постанови ЦВК і Раднаркому СРСР від 15 грудня 1930 р. Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет (ВУЦВК) і Раднарком УСРР прийняли постанову «Про порядок підпорядкування органів міліції та кримінального розшуку органам Державного Політичного Управління УСРР» [2]. Усі розпорядження ДПУ УСРР і його місцевих органів ставали обов'язковими для виконання відповідними управліннями міліції та кримінального розшуку.

У середині 1930-х рр. процеси централізації в радянському державному будівництві інтенсифікувалися: 10 липня 1934 р. утворено НКВС СРСР, до складу якого увійшло ОДПУ, перетворене на Головне управління державної безпеки, а також як самостійний підрозділ – Головне управління робітничо-селянської міліції. В Україні постановою ВУЦВК від 11 липня 1934 р. було засновано НКВС УСРР як союзно-республіканський наркомат, що підпорядковувався Раднаркому УРСР і одночасно керувався у своїй діяльності директивами НКВС СРСР. Завданнями НКВС були такі напрями діяльності: забезпечення революційного порядку та державної безпеки, охорона соціалістичної власності, прикордонна охорона, ведення активів громадянського стану, управління виправно-трудовами таборами і трудовими поселеннями. Таким чином, зосередивши в НКВС більшість силових структур, сталінське керівництво перетворило його на наймогутніше відомство, якого мали боятись усі громадяни «робітничо-селянської держави».

Одночасно відбувалася централізація і в системі прокуратури та суду. Нагадаємо, що впродовж 1920-х рр. прокуратура належала до складу Народного Комісаріату Юстиції (НКЮ) УСРР. Її очолював Генеральний прокурор республіки, він же – народний комісар юстиції УСРР. 20 червня 1933 р. постановою ЦВК і Раднаркому СРСР «з метою зміцнення соціалістичної законності та належної охорони суспільної власності» було засновано Прокуратуру СРСР як самостійний орган та розпочато побудову чіткої вертикалі прокурорського

апарату [3]. Очолював цей орган прокурор СРСР, якого призначала ЦВК СРСР. Він був підзвітний йому та РНК СРСР. За погодженням із ЦВК союзних республік представник цієї посади мав право призначати й відкликати прокурорів союзних республік. Краєвих та обласних прокурорів призначали й відкликали прокурори союзних республік зі згоди Прокурора СРСР. Парадоксальним є те, що прокуратури союзних республік опинились у подвійному підпорядкуванні: прокурора СРСР і Наркомату юстиції союзних республік. Прокурор СРСР здійснював загальне керівництво діяльністю республіканських прокуратур, а на Наркомат юстиції було покладено оперативне керівництво. Ситуація залишалася незмінною до 20 липня 1936 р., коли постановою ЦВК і РНК СРСР було утворено Наркомат юстиції СРСР як об'єднаний (союзно-республіканський) орган. Водночас республіканські органи прокуратури й слідства було виокремлено із системи НКЮ і підпорядковано безпосередньо Прокуророві СРСР. Відтепер посада Генерального прокурора Республіки не поєднувалась із посадою Народного комісара юстиції. Таким чином, було завершено централізацію судових і правоохоронних органів.

Суттєвою перешкодою на шляху становлення сильної держави стала зневага до норм закону, зокрема процесуального, що утвердилась у свідомості співробітників органів кримінальної юстиції за роки колективізації. Досить популярними тоді були випадки, коли: в постанові про притягнення як обвинуваченого не вказували місце, час, обставини вчинення діяння, яке інкримінували обвинуваченому; постанови про обрання запобіжних заходів складали трафаретно, без належної вмотивованості, що впливала б із конкретних обставин певної справи, в обвинувальних висновках і вироків політичні кліше й тиради про співвідношення класових сил затьмарювали і встановлені слідством обставини справи, і юридичну оцінку вчиненого обвинуваченим злочину [4, с. 19–20].

Звісно, таке процесуальне «спрошенство» періоду колективізації не було секретом для партійно-радянського керівництва, оскільки ним же санкціонувалося, адже слугувало ефективним засобом, що забезпечив «повну перемогу

колгоспного ладу на селі». Однак в умовах утвердження командно-адміністративної системи виникла потреба в нових засобах. 8 травня 1933 р. Й. Сталін і В. Молотов підписали таємну інструкцію, призначену для всіх партійних працівників, органів Державного політичного управління (ДПУ), суду і прокуратури. У документі йшлося про те, що «повну перемогу колгоспного ладу на селі забезпечено», а відповідальність «за перекручування партійної лінії» чітко покладено на місцеві радянські та державні органи. Наприклад, було вказано, що «органи, які мають право здійснювати арешт, зокрема органи ДПУ й, особливо, міліція, утрачають почуття міри та часто провадять арешти без жодних підстав, діючи за правилом: спочатку арештувати, а потім розібратися». Згідно з інструкцією, за нових умов такі дії дискредитують радянську владу, а отже, настав час упорядкувати провадження арештів. Відтак, Й. Сталін і В. Молотов наказували: 1) дозволити проведення арештів лише працівниками правоохоронних органів і встановити, що всі арешти повинні бути санкціоновані прокурором; 2) покласти край масовому висланню селян. Окрім того, на місця було направлено комісії для розслідування фактів порушення революційної законності. Наслідком перевірки стало проведення в усіх районах відкритих судових процесів над особами, що своїми діями в роки колективізації «дискредитували радянську владу» [5].

На XVII з'їзді ВКП(б) Сталін публічно розкритикував місцевих керівників, які виявилися неспроможними дотримуватися радянських законів. Передові публікації загальносоюзних і місцевих періодичних видань зарясніли закликами до глибокої поваги й чіткого дотримання законів. Влада вимагала від органів юстиції найсуворішого дотримання процесуальних норм. Народний комісар юстиції УСРР А. Кисельов наголошував: «наша юстиція повинна діяти справедливо. Це означає судити відповідно до радянських законів, не ламаючи радянського закону, не перекручуючи радянського закону, не «натягуючи», не «пришиваючи», як кажуть, неіснуючих злочинів» [6, с. 14]. Відповідно, з метою підвищення якості судово-слідчої роботи компартійно-

радянським керівництвом було вжито низку заходів процесуального, і організаційного характеру.

Так, Постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 19 листопада 1934 р. було відновлено інститут підготовчих засідань [7]. Справу на розгляд підготовчого засідання належало виносити народному судді, голові обласного (окружного) суду або голові Найвищого суду УСРР у тих випадках, якщо вони вважали неможливим призначити справу, що надійшла від прокурора з обвинувальним висновком, до слухання в судовому засіданні. Підставами для цього могли слугувати: суттєва неповнота попереднього розслідування, незгода з кваліфікацією злочину, а також зі списком свідків чи експертів, які підлягали виклику в судові засідання, визнання недостатніми даних для того, щоб віддати обвинуваченого до суду, незгода з постановою прокурора про припинення справи. Також було відновлено практику скасування вироків судами другої інстанції через процесуальні порушення, допущені на стадії досудового слідства й судового розгляду.

На реалізацію нового партійного курсу було видано низку підзаконних нормативно-правових актів. Наприклад, відповідно до наказу Народного комісара внутрішніх справ УСРР «Про керівництво дізнанням в органах НКВС УСРР» від 21 серпня 1935 р. № 669, керування та цілковита відповідальність за всі розслідування, які провадив апарат міліції, покладалися на начальників райвідділів та міськвідділів робітничо-селянської міліції. Без їх затвердження жодну справу-дізнання не направляли за підсудністю. Окремо було наголошено на необхідності суворого дотримання норм КПК УСРР [8, с. 207–208].

У квітні 1934 р. у м. Москва відбулася перша Всесоюзна нарада судово-прокурорських працівників, центральною подією якої став виступ заступника прокурора СРСР А. Вишинського. Констатуючи незадовільні стан і якість роботи органів юстиції, він принципово вимагав повернутися до суворого дотримання процесуальних правил. Дещо пізніше НКЮ УСРР розіслав усім органам юстиції директивний лист з вимогою негайно вжити заходів щодо усунення наявних недоліків судово-слідчої

практики та неухильного дотримання норм Кримінально-процесуального кодексу (КПК).

Водночас було вжито заходів щодо розмежування компетенції відповідних органів кримінальної юстиції. Так, слідчих звільнили від необхідності виконання невластивих їм за КПК функцій, зокрема здійснення за вказівкою прокурора різноманітних адміністративних перевірок, розгляду скарг, санкціонування арештів, які провадили органи дізнання, а також виступу в суді обвинувачем.

Змінилося також бачення пріоритетних функцій прокуратури. У роки колективізації основну увагу прокурори повинні були приділяти адміністративному нагляду, сутність якого тоді зводилася до сприяння всіма доступними засобами виконанню сезонних сільськогосподарських робіт та плану хлібозаготівлі. Відтепер основну увагу вони повинні були зосередити на здійсненні нагляду за законністю дій органів слідства і дізнання в галузі розкриття злочинів, підтриманні обвинувачення в суді, участі в цивільному процесі, нагляді за правильністю тримання заарештованих під вартою. Категорично заборонялося перекладати функцію державного обвинувачення на слідчих і тим паче на членів колегії оборонців (траплялись і такі випадки) [9, с. 78].

Черговою перешкодою на шляху реалізації нового партійного курсу став низький рівень освіти співробітників органів кримінальної юстиції. Неухильне дотримання процесуальних норм було неможливим без їх знання. Однак станом на 1935 р. понад 60 % усіх працівників органів юстиції мали тільки початкову освіту і 10 % – вищу. Щодо юридичного стажу, то лише 30–35 % працівників мали стаж понад п'ять років [6, с. 9]. У статті «Вище прапор соціалістичної законності» (1936 р.) А. Вишинський називав неосвіченого прокурора «бичем Божим», адже «коли він необізнаний у політичній та юридичній сфері (а одне не можна відокремлювати від іншого), то від цього неминуче страждають живі люди» [10, с. 26]. Отже, однієї політичної свідомості, підтвердженої партійним квитком, тепер було недостатньо, потрібна була ще й фахова

освіта. Вирішення цього питання в радянській державі мало певну специфіку.

Для практичних працівників допустимою вважали короткострокову підготовку. Восени 1934 р. НКЮ зобов'язав усіх прокурорів, слідчих і суддів, які не мали спеціальної освіти, опанувати так званий «юридичним мінімум» (програму, яка охоплювала основні нормативно-правові акти, низку творів В. Леніна, Й. Сталіна, а також статей керівників НКЮ та прокуратури) і до 1 травня 1935 р. скласти іспит. Із 1 вересня 1935 р. на базі юридичних курсів у Києві, Харкові та Одесі було організовано річні юридичні школи підготовки правових працівників при НКЮ УСРР і додатково відкрито таку школу в Дніпропетровську. Однак процес опанування затягнувся через: недостатню кількість на місцях необхідної літератури; переконання працівників у тому, що не теоретичні знання є головними в їх діяльності. У наказі наркома юстиції та Генерального прокурора Республіки від 26 грудня 1935 р. № 5/80/91 зазначалося, що обласні прокурори та обласні судді, на яких було покладено організацію цієї роботи, «поставилися до цього не зовсім серйозно... безвідповідальне ставлення до цієї важливої справи зумовило відсутність на сьогодні будь-яких конкретних результатів» [11, с. 51]. У зв'язку з цим встановлювався обов'язковий порядок проходження юридичного мінімуму всіма працівниками прокуратури та суду, які не мали вищої юридичної освіти.

Станом на 1936 р. вищу освіту в УСРР можна було здобути в Харківському інституті радянського будівництва і права, на юридичному факультеті якого тоді навчалися 218 осіб – 57 на першому курсі, 66 на другому і 95 на третьому [12, с. 58]. Усвідомлюючи необхідність підвищення освітнього рівня працівників юстиції, сталінське керівництво санкціонувало створення на базі факультету окремого юридичного інституту. До того ж, наприкінці 1935 р. було відкрито юридичний факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка, де програму навчання було розраховано вже на чотири роки.

Працівники міліції могли здобути фахову підготовку в Школі командного складу робітничо-селянської міліції.

Цей навчальний заклад було відкрито як курси червоних міліціонерів, відкритих у Харкові 11 червня 1921 р. Наступного року курси було реорганізовано в Школу старшого командного складу робітничо-селянської міліції УСРР, у 1925 р. її було переведено до Києва. Упродовж своєї історії цей навчальний заклад багато разів перейменовували, нині це – Національна академія внутрішніх справ.

У середині 1930-х рр. більше уваги почали приділяти науково-технічним дослідженням і судовій експертизі. На той час в УСРР існувало три інститути науково-судової експертизи – у Києві, Харкові та Одесі, однак в умовах колективізації їх зв'язок зі слідчими, особливо периферії, був фактично відсутній: для цього не було ні часу, ні потреби, ні коштів. Так, у Київському інституті за 1931 р. було зареєстровано лише 323 звертання, за 1932 р. – 303 [13, с. 18]. Для ознайомлення слідчих із можливостями та значенням експертизи в юридичних часописах було вміщено низку публікацій на цю тему. Інститути експертизи проводили спеціальні семінари, а кожен слідчий, що успішно засвоїв програму семінару, отримував фотоапарат. До того ж, Київським інститутом було сконструйовано так званий «слідчий чемодан», який містив необхідне для огляду місця події приладдя [13, с. 22].

Тогочасне керівництво держави не лише підвищувало вимоги до якості судово-слідчої роботи, а й приділяло увагу поліпшенню трудової мотивації. Проблема дійсно була нагальною, адже в роки колективізації основним «стимулом» до виконання професійних обов'язків був страх покарання. Рядові співробітники міліції, слідчі перебували в скрутному матеріальному становищі. Наприклад, на Київщині у 1930 р. піший міліціонер отримував 57 крб 50 к., кінний – 62 крб 10 к., дільничний дозорний – 81 крб 60 к. Водночас заробітна плата молодшого шофера Харківського окружного управління міліції становила 110 крб [14, арк. 78].

Після завершення колективізації для забезпечення позитивної трудової мотивації було вжито низку заходів стосовно матеріального і морального стимулювання. Передусім, упродовж 1934–1935 рр. було підвищено заробітну плату,

завдяки чому співробітники міліції в містах почали отримувати від 186 крб. Окрім того, у сільській місцевості їм також виділяли присадибні ділянки [8, с. 143]. Народні слідчі почали отримувати від 200 до 300 крб, залежно від чисельності жителів району, народний суддя – 250–300 крб, члени обласного суду – 350 крб, Народний комісар юстиції та Генеральний прокурор республіки – 500 крб [15, арк. 1].

Заходами морального стимулювання стало застосування активно пропагованих у той час нових методів праці – соціалістичного змагання та ударництва. Працівники міліції Кременчуцького райвідділу спільно з працівниками органів юстиції цього району звернулись із відкритим листом до всіх своїх колег у Харківській області із закликом до «ударної більшовицької роботи, до більшовицьких перемог». Заклик підтримали колективи Алексіївського та Старовірського райвідділів, уклавши договір соціалістичного змагання, у якому зобов'язувалися досягти розкриття таких видів злочинів, як підпали на 80 %, вбивства та грабежі на 75 %, крадіжки на 90 % [16].

Серед інших заходів, які уживали задля покращення судово-слідчої роботи, потрібно назвати проголошений Наркомюстом Всеукраїнський конкурс на кращу слідчу дільницю та кращу камеру народного суду. Конкурс на кращу слідчу дільницю передбачалося провести у двомісячний термін, для переможців встановлювалися премії. Так, трьох кращих слідчих очікувала грамота про надання звання кращого народного слідчого та грошова премія 1000 крб. З метою стимулювання змагальності було сформовано «ініціативну групу слідчих Харківської області», яка звернулася до всіх слідчих УСРР із закликом започаткувати таку форму позаекономічного стимулювання підвищення якості роботи, як взяття на себе слідчим соціалістичного зобов'язання, що дістало «схвальну підтримку всіх слідчих УСРР». Так, народний слідчий Сталіндорфського району Хаїт, взявши на себе соціалістичне зобов'язання, викликав на соцзмагання народного слідчого Софіївського району [17, с. 44], а камера народного слідчого Краснокуртського району Харківської області

викликала на соцзмагання артіль «Піонер» Краснокутської сільради [17, с. 42].

Схожим був перебіг проведення конкурсу на кращу камеру народного суду. На Київщині умови конкурсу містили 18 пунктів, на Дніпропетровщині – 26. У передовій журналу «Революційне Право», відомчого видання НКЮ УСРР, зауважувалося, що ці умови не завжди «достатньо конкретні, що вони намагаються бути всеосяжними й охопити всю різноманітність роботи органів юстиції, а тому залишається поза увагою головне й центральне в конкурсі» [18, с. 3]. У визначених пунктах було відображено уявлення керівництва НКЮ про якісну роботу судових органів: 1) розвантаження камер від старих справ, розгляд 80 % кримінальних справ протягом десяти днів, а найактуальніших у строк до п'яти днів; 2) залишок справ у камері не повинен перевищувати декадного надходження; 3) 75 % призначених до слухання справ необхідно вирішувати у першому засіданні суду без відкладання справи; 4) 59 % кримінальних справ розглядати в підготовчому засіданні; 5) 40 % справ сільських районів розглядати по селах і колгоспах виїзними сесіями, 15 % міських справ – на підприємствах тощо.

Наприкінці 1935 р. було підбито підсумки обласних конкурсів. Повністю виконати всі умови не вдалося жодному народному суду, проте було досягнуто значного покращення основних показників. У «Революційному Праві» з цього приводу зазначалося, що «народний суддя, прийнявши умови конкурсу, почав учитись, вдумливо підходячи до кожного етапу своєї роботи», підвищуючи власний фаховий рівень, а отже, якість роботи [19, с. 20].

Отже, процес колективізації сільського господарства розв'язав основні економічні проблеми радянської держави, унаслідок чого набуло нагальності питання її політичного зміцнення. Захист інтересів держави потребував ефективної та якісної роботи органів кримінальної юстиції. До вирішення цього завдання сталінське керівництво підійшло комплексно:

було вжито низку заходів організаційно-правового й економічного характеру. Цілісність реформ і системний підхід забезпечили досягнення очікуваних результатів: було створено модель кримінальної юстиції, яка відповідала новим реаліям радянської дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про скасування народних комісаріатів союзних республік : Постанова ЦВК і РНК СРСР від 15 груд. 1930 р. // Збірник законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду СРСР. – 1930. – Відділ 1. – № 60, арт. 640.
2. О порядке подчинения органов милиции и уголовного розыска органам Государственного Политического Управления СССР : Постановление ВУЦИК и СНК от 29 дек. 1930 г. // История милиции СССР в документах и материалах / под ред. П. П. Михайленко. – Киев, 1969. – Т. 1 : 1917–1937 гг. – С. 649–651.
3. Про заснування Прокуратури СРСР : Постанова ЦВК і РНК СРСР від 20 черв. 1933 р. // Збірник законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду СРСР. – 1933. – Відділ 1. – № 40, арт. 239.
4. Когач С. За піднесення слідчої роботи / С. Когач // Революційне Право. – 1934. – № 9–10. – С. 17–25.
5. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 20, спр. 6390, 127 арк.
6. Про чергові завдання органів юстиції. Скорочена стенограма доповіді Народного комісара юстиції УСРР і Генерального прокурора Республіки тов. А. Л. Кисельва на республіканській нараді працівників юстиції УСРР (2 квітня 1935 р.) // Революційне Право. – 1935. – № 3–4. – С. 1–17.
7. Про підготовчі засідання суду в кримінальних справах : Постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 19 лист. 1934 р. // Збірник законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду УСРР. – 1934. – № 33, арт. 267.

8. Михайленко П. П. Історія міліції України в документах і матеріалах : у 3 т. / П. П. Михайленко, Я. Ю. Кондратьєв. – Київ : Генеза, 1997. – Т. 2 : 1926–1945. – 1999. – 412 с.
9. Про впорядкування роботи виїзних сесій облсудів. До всіх облпрокурорів та голів облсудів // Революційне Право. – 1934. – № 9–10. – С. 77–78.
10. Вишинський А. Вище прапор соціалістичної законності / А. Вишинський // Революційне Право. – 1936 – № 15–16. – С. 25–32.
11. Наказ Народного комісара юстиції та Генерального прокурора Республіки № 5/80/91 від 26 грудня 1935 р. // Революційне Право. – 1936. – № 1. – С. 51.
12. Нісенгольц М. С. Деякі питання правової освіти на Україні / М. С. Нісенгольц, І. Л. Качер // Революційне Право. – 1936 – № 2. – С. 58–62.
13. Ціон С. Л. Інститут експертизи і працівники розсліду / С. Л. Ціон // Революційне Право. – 1937. – № 1. – С. 18–23.
14. Державний архів Харківської області, ф. 564, оп. 2, спр. 104.
15. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 8, оп. 16, спр. 778, 12 арк.
16. Відкритий лист робітників юстиції та робітників дізнання Кременчуцького району // Бюлетень Народного Комісаріату Юстиції та Найвищого суду УСРР. – 1933. – № 13–14, арт. 1.
17. Приклад, вартий наслідування // Революційне Право. – 1934. – № 3. – С. 42–44.
18. По-більшовицькому провести обласні конкурси // Революційне Право. – 1935. – № 6–7. – С. 3–4.
19. Михальчук С. Наслідки конкурсу на кращий нарсуд по Київській області / С. Михальчук // Революційне Право. – 1935. – № 11. – С. 19–22.